

VETŐ MIKLÓS

Lét és szeretet

Bevezetés Gondos-Grünhut filozófiájába

Gondos-Grünhut László 1903-ban született Baján.¹ Egyetemi tanulmányait Ausztriában, Franciaországban és Németországban végezte. Jelentős pszichológiai tanulmányokat publikált E. Jaensch-sel együttműködve.² Igazi érdeklődési területe azonban a filozófia volt. 26 éves korára megírja két könyvét: *A lét lényege és értéke* és *Erosz és Agapé* címmel,³ melyek a szerzőre irányítják a figyelmet. Przywara véleménye szerint e művek Szt. Ágoston *Vallomásainak* nyelvezetében íródott fenomenológiát bontanak ki.⁴ Gondos-Grünhut zsidó származású; így kevéssel Hitler uralomra jutása előtt visszatér szülővárosába, Bajára. Néhány kisebb jelentőségű, magyar nyelven írt tanulmány kivételével nem publikál jelentős művet.⁵ A második világháború alatt munkaszolgálatos. A háború után Baján szabadegyetemet alapít, képzőművészeti, irodalmi, főleg pedig zenei és filozófiai előadásokat tart. 1948-at követően egyetemi katedrát ajánlanak fel neki, de visszautasítja. Előadásait betiltják, végül tanítói állást vállal egy falusi iskolában. A következő években, mivel nem szólhat nyilvánosság előtt, számos „népszerűsítő” füzetet állít össze, amelyekben filozófiai nézeteit igyekszik bemutatni. Ezek a személyi kultusz éveiben nem jelenhettek meg;⁶ bajai tanítványai, barátai, valamint szegedi egyetemisták egy kis csoportja között terjedtek kézzől kézre. Az 1956-os események után Gondos-Grünhut családjával együtt Jugoszláviába menekül, majd a következő évben Németországba kerül. A menekültek számára fölállított táborból elküldi néhány művét Guardininek – így akar egy negyedszázados szünet után ismét bekapcsolódni a német szellemi élet vérkeringésébe. Guardini válaszként borítékot küld neki, benne 100 márkát... Nem sokkal ezután a Rajnavidék egyik kisvárosának középiskolájában kezd tanítani. Ettől az időtől német nyelven ír filozófiai tanulmányokat.

1958-ban részt vesz a Velencei Nemzetközi Filozófiai kongresszuson, de ottani egyetlen felszólalása kivételével⁷ már nem publikál semmit. 1962-ben halt meg, 58 évesen.

Gondos-Grünhut filozófiai vilásképe a fenomenológia virágkorában alakult ki. Ismerete Husserlt, aki szerint Gondos-Grünhut második könyve, az *Erosz és Agapé* „Heidegger ontológiáját vitatja”. Ennek ellenére Gondos-Grünhut kezdettől fogva a múlt nagy filozófusait tekinti valódi vitapartnereinek. Olyan gondolkodó, aki nem fordít túlzottan nagy figyelmet a filozófia úgymond „technikai” problémáira.⁸ Gondolkodásmódja elsődlegesen vallási indíttatású. Tagadja a vallási és a filozófiai megismerés kettősségét, csupán az igazi tudás más-más megjelenési formájának tekinti azokat. Az igazi tudás, a metafizika két részből áll: ontológiából és misztikából. Az ontológia a transzcendencia racionális tudománya, a misztika pedig megfogalmazza az Istennel való egyesülés boldogságának megtapasztalását. A legnagyobb jó a lét, de a lét nem „evidens”, nem magától való. A létet megérteni, értékét felfogni csak akkor tudjuk, ha a semmitől való elszakadásban szemléljük.

A legmagasabb és legmélyebb tapasztalat a valóság és a semmi megtapasztalása. A semmi mélysége előtt érzett szédület teszi lehetővé, hogy örüljünk a létnek. A világ nemcsak létből áll, a lét tehát csak annyiban a legváratlanabb megjelenési forma,

amennyiben a semmivel áll szemben. A semmi az egész kozmoszt körülöleli, ugyanakkor a valóság legkisebb részletét is körülhatárolja és fenyegeti.⁹ A semmi mindent jelenlevő és az egyetlen dolog, ami – úgymond – evidens: „a semmi nemléte abszolút evidens; a semmi, az abszolút üresség szükségszerűen létezik, minden ok nélkül, és a Minden helyén kellene lennie... Semmi sem megdöbbentőbb, mint ez a mindent jelenvalóság, ez a mindent elnyeléssel fenyegető szakadék, mégis egyedül a semmi megtapasztalása révén tudjuk megérezni és felbecsülni a lét végtelen értékét. Amíg az ember nem érzi a semmi által keltett megrendülést, nem tudja igazán értékelni a lét csodáját, azt az egyedülálló tüneményt, hogy valami *van*. A semmi megtapasztalása nélkül a világ csak unalmas síkság, ahol semminek sincs meghatározott kontúrja, ahol sötét és alakatlan lények ténferegnek, akik képtelenek csodálkozni, örülni, és nem ismerik a hála érzését. Ekkor értjük meg, hogy minden, „*ami valami, ami a semmi helyén létezik, nem-evidens egy abszolút evidens valamivel szemben, aminek a nem-evidens helyén kellene léteznie; minden valami elmerülne a semmi mélységében, a nem-evidens átadná helyét az evidensnek, ha nem lézne egy végtelen hatalom, amely a létező valami-létét garantálja...*” „*A dolgok viszonya a semmihez, valami-létük nem-evidens volta a semmi evidens nemlétével szemben, e végtelenül súlyos teher, annak szükségessége, hogy egy végtelen hatalomnak kell hordoznia őket, nehogy elmerüljenek a semmiben: ez a lét.*”

A dolgok, az egész lét esetlegességének megrázó felismerése könnyen vezethet olyan filozófiai világképre, amely a kaoszt, a dolgok fokozatos megsemmisülését vallja. Ám az abszolút esetlegesség rendszere helyett Gondos-Grünhut metafizikáját a lét szabad adományára alapozza, arra az elsöprő győzelemre, amit a lét arat a semmin. A lét nem negatív módon definiálódik, mint másra vissza nem vezethető esetlegesség, hanem mint „*abszolút meghatározottság, amely – mivel nem-evidens – csak valami más által megalapozva létezik*”. A létezés pontosan ez az abszolút nem-evidens jelleg választja el az álmok birodalmától. Az álmok ugyanis szilárd koherenciával rendelkeznek, nyomasztó súllyal, míg az effektív létezés az igazi transzcendenciára hív minket, ami egyszerre végtelen lehetőség és érzékeny kezdet.

Minden dolog egy „*semmiből kiszakított lét, egy semmitől különböző lét terhe, amit egy hatalom hordoz*”, de egyben olyasvalami is, ami ezt a különbségtételt megerősíti, azaz „*egy semmi... egy szakadék*”. A dolgok létezése szüntelen győzelem a semmi fölött, de a semmi továbbra is hozzájuk tartozik. A dolgok nem saját erejüknel fogva emelkednek ki a semmiből, és azt sem saját maguknak köszönhetik, hogy nem hullanak bele vissza. Minden dolog végtelen teher, amit a semmi fölött kell tartani, és erre csak egy abszolút létező képes. Mivel ezt a terhet szükségszerűen egy transzcendens hatalom hordozza, a dolgok az abszolút Létre utalnak. Ez „*Isten létezésének kozmológiai bizonyítéka!*”

A kozmológiai bizonyítás abból indul ki, hogy a részleges léttel rendelkező dolgok mintegy létezőkből és semmiből állnak; olyan létből, amelyet minden oldalról körülvesz és fenyeget a semmi, amelyetől el kell szakadniuk, és amivel szemben egy természetfölötti hatalom tartja fenn őket. De akkor a transzcendens valóság, amely létet ad minden létezőnek, másképp viszonyul saját létehez, mint a részleges léttel rendelkezők a sajátjukhoz. A „*transzcendens szubsztancia*” szükségszerűen létezik, „*a semmivel szemben... magán viseli minden létező súlyát, terhét*”, és ezt a „*hatalmat önmagától*” birtokolja. Ez azt jelenti, hogy Isten minden lét forrása, nemcsak a dolgok, de saját létének forrása is. Ő „*az egyetlen ténylegesség, amely szükségszerűvé teszi saját létét, az egész világ létét és a nemlétet, amely e lét mögött van*”. Másképpen fogalmazva: Isten „*létezését önmagának köszönheti*”.

Eljutva Isten létéhez, aki a létezők létének egyetlen garanciája, minden életnek – a sajátjának is! – forrása és fenntartója, fel kell tennünk a kérdést: hogyan képes Isten

létet adni? Vagy *A lét lényege és értéke* terminológiájával: Isten létét így-létéből kiindulva keressük. Isten így-léte, „lényege” a Jó, és ez a Jó az önátadás, önmaga szétesztása. Márpedig az adáshoz, főleg pedig az önátadáshoz *lennie* kell, tehát a Jónak léteznie kell. A Jó az a valami, ami képes saját erejéből felülmúlni a semmit. Isten azért létezik, mert Ő a Jó. És mivel lényege a Jó, Isten nem tud nem létezni. Ez pedig az ontológiai bizonyíték.

Eddig a gondolatmenet hagyományos: a végső valósághoz elvezető utak megegyeznek azzal, amelyet Kant is bejárt korának skolasztikus gyakorlatát követve. Gondos-Grünhut ezt a kérdéskört az énésségnek, az *Ichhaftigkeit*nek mint „a valóság lényegi metafizikai kategóriájának mélységes látomásából kiindulva” fogalmazza újra. Kiindulópontja a szeretet ténye: vajon azért szeretünk-e valakit, ami a lényege, vagy pedig valami mélyebb „ok” miatt? Szerethetünk ugyanis valakit külső megjelenése, jellemvonásai, tudása, azaz felszínes járuléka miatt. És lehet valakit szeretni lényege miatt, ami létének szubsztanciáját alkotja. Mindkét esetben a szeretet olyan dologra irányul, amely nem elválaszthatatlanul tartozik a szeretett lényhez, hanem esetleg éppúgy megtalálható valaki másban.

Az ember kísértést érez, hogy jó vagy rossz minőséget tulajdonítson a legfőbb értéknek vagy ellen-értéknek. Ám ha valakiben érték vagy ellen-érték létét állapítjuk meg, még nem határoztuk meg a másakra vonatkozó ítéletünket. Megeshet, hogy én vagyok az az érték. Azt mondod: milyen kár, hogy benned létezik ez a szépség és ez a jóság! Benned elvesznek, megromlanak ezek az értékek: mennyire örülnék, ha valaki más birtokolná őket! Az ellenkezője is megeshet: mindaz, ami vagyok és amim van, semmilyen értéket nem jelent, vagy akár ellen-értéket képvisel. Mit sem számít! Akkor is értékes vagyok számodra. Az, „ami vagyok” tehát alapvetően különbözik attól a ténytől, hogy én vagyok az a valami, és ez a lényeg és létezés közötti megkülönböztetés biztosítja a végső értékek felismerését. Ha csak a tulajdonságok, a tartalmak képviselnének értéket – magyarázza az *Erosz és Agapé* –, azaz egyedül az „értékek” érnének valamit, akkor semmi sem lenne igazán, megingathatatlanul értékes. Ha egy létezőnek csak a milyensége vagy a tulajdonságai, azaz a tartalma lenne értékes, akkor mindig valami helyettesíthető dologról beszélhetnénk csak, és a „világ a dolgok elpusztítása révén nem veszítene értéket”. Ennek elkerülése végett el kell fogadni az én és az értékek szétválaszthatóságát, és azt, hogy a legnagyobb érték nem az „értékek” egyike vagy másika, hanem maga az én. Ezzel nem abszolutizáltuk az ént, nem tettük bálványá az egyéniséget. Az abszolút érték nem az én, hanem Isten, és az én csakis Isten iránta való szeretetének erejéből az, ami. Isten istensége azt jelenti, hogy Ő, és csakis Ő lehet Isten . . . Ha igaz az, hogy mivel Isten a Jó, és ezért nem tud nem létezni, akkor az is igaz, hogy mivel Ő önmaga, egyedül Ő lehet Isten.

Gondos-Grünhut gondolatvilága az ontológia három alapvető kategóriája körül bontakozik ki. Ezek: a lét, a jó és az egység.

Minden létező egyetlensége olyan ontológiai kategória, amely a skolasztikusok transzcendentális *unum*jára vezethető vissza, de igazán pontosan csak a szeretet ontológiai tényéből kiindulva érthető és határozható meg. A szeretet egy másik lény szubsztanciájára vagy akcidenteire, részeire vagy esetleges benső lényegére irányul. Mindkét esetben valami értéket, azaz valami jót próbál elérni, mégpedig azért, mert az belőle hiányzik. A jó iránti szeretet tehát a tökéletlennek a szeretete valami tökéletesebb iránt, egy alulról fölfelé „emelkedő” szeretet. Ez az *Erosz*.

Az *Erosz* mindig a jót keresi a másikban és a másik révén, nem pedig a másik létezőt. Természetes síkon a gyönyörért vagy a remélhető haszonért szereti a másikat. Vallásos síkon a másikban és a másik révén Istent keresi. És amikor magát Istent szereti, Benne nem Őt, hanem a Jót szereti. Ugyanakkor létezik egy másfajta szeretet

is. Ez a szeretet nem a jót, nem valami gazdagságot vagy képességet keres, amit ő nem birtokol, hanem lényegéért fordul a másik felé. Ennek a szeretetnek az elsajátításához és megéléséhez Istennek az emberek iránti szeretetéből kell kiindulnunk.

Az Istent szerető embernek végül is számot kell vetnie azzal, hogy a szeretet nem rejt magában szükségszerű kölcsönösséget. Ha Isten magához öleli a lelkeket, egyáltalán nem szükségszerű, hogy az enyém köztük legyen. Összes értékeim, összes kincseim – legyenek bármily értékesek is – tarthatnának másvalakihez is. Ami tehát bennem érték, az nem az enyém, csak a nyomorúságom, a kifosztottságom, a semmim az enyém, és ezt osztom meg a többiekkel. Ha ilyen körülmények között Isten mégis szeret, akkor nem azért szeret, ami vagyok, hanem azért, mert vagyok. Isten önmagáért szeret. Ez a szeretet nem valami hiányzó jóra irányul, nem a másik értékeit kívánja. Ez az *Agapé*. Az *Agapé* alap nélküli szeretet; így egyedül Isten tud szeretni és az, akit Isten szeret.

Amennyiben az *Agapé* ontológiai szempontból kapcsolatban áll a transzcendentális *unummal* – még ha ez az egység egyetlenségbe megy is át –, az *Agapé* teológiai kategóriaként is felfogható. Az *Agapé* ebben az értelemben a *megigazulás*. Igaznak (*gerecht*) lenni azt jelenti, hogy az embernek joga van (*Recht... haben*) létehez. Márpedig természeténél fogva egyedül Isten igaz, mivel – istenségénél fogva – egyedül neki van abszolút léte. Ami az embereket illeti, lényegüket csak a semmin aratott győzelem isteni csodájának erejéből birtokolják. Nem önmagukban igazak tehát, hanem csak olyan mértékben, amennyiben „igazakká lettek téve”, amennyiben „megigazultak”...

A megigazulás negatív eleme az, hogy nem eredhet tőlem. Pozitív tartalma viszont az, hogy Isten adománya. Cselekedeteimet bárki véghezvihette volna, bárki más is tarthatnának, esetleges megigazulásom tehát nincs kapcsolatban cselekedeteimmel vagy bármilyen más érdemmel. Az igaz ember nem cselekedetei, „értékei” miatt, hanem önmaga miatt nyeri el a kiválasztást. Márpedig én csakis Istennek hozám mint személyhez intézett meghívásából vagyok önmagam.

A megigazulást adó *Agapé* csodálatos paradoxona abban áll, hogy teljes mértékben személyes, ugyanakkor egyetemes: nem kivételez senkivel. Isten elvonatkoztat minden értéktől – amelyek máshoz is tarthatnának –, kifosztottságom, szegénységem, semmi-voltom szerint szemlél – éppúgy, mint másokat. Isten szeretete független attól, hogy mi vagyok, mi lehetnék – így szeret minden embert. A megigazulást még el nem nyert ember a bűn kötelékeiben él, vagyis képtelen embertársát másképpen szeretni, mint Erosszal, azaz javai, értékei miatt. Amíg nem tudok eléggé elmerülni saját létemben, amíg nem kapok Istentől elvitathatatlan jogot létemhez, csak olyan vágyat, olyan kívánságot érezhetek embertársaim iránt, amely a bennem feszülő hiányokat igyekszik betölteni. Mihelyt azonban Isten megtalált és elfogadott, azaz megigazulttá tett, és ennek következtében megerősített helyettesíthetetlen egyetlenségemben, képes vagyok arra, hogy a másik felé forduljak és önmaga miatt szeressem őt, ne pedig aszerint, hogy mit tud nekem adni. Isten megigazulást adó szeretete felkelti az *Agapé*t a megigazultban is. „*Ha én, akit Isten szeretete pótolhatatlanná tett, azért szeretek egy másik embert, mert ő van, akkor Isten módjára pótolhatatlanná teszem. Én ugyanis abszolút pótolhatatlan vagyok. Isten számára, és te abszolút pótolhatatlan vagy számomra, ezért te is pótolhatatlan leszel Isten számára.*”

Gondos-Grünhut életműve sem vallási szinkretizmusnak, sem ontológiai spekulációnak nem nevezhető, ugyanakkor a keresztény gondolkodás megtermékenyítő hatását példázza a XX. század filozófiai gondolkodásában.

Jegyzetek: 1. Grünhut László németes hangzású nevét Gondosra magyarosította (1936). A 2., 3., 5. jegyzetben említett művek Grünhut, a 6. jegyzetben említett mű Gondos névvel jelent meg. Mi a Gondos-Grünhut nevet használjuk. – 2. *Über Gestaltpsychologie und Gestalttheorie*. Langensalza, 1929, 55–167. l. – 3. *Das Wesen und der Wert des Seins und die Grenzen der reinen Vernunft*. Ambrosius Barth, Leipzig, 1931. *Eros und Agape. Eine religionsphilosophische Untersuchung*. C. L. Hirschfeld, Leipzig, 1931. A cikk külön nem jelzett idézetei ebből a két kötetből származnak. – 4. *Stimmen der Zeit*. 1931. 475. F. Berger szerint ezek a művek az eckharti beszédekre emlékeztetnek. (*Das Werden Zeitalter*. 1931, 549.) Nemrégiben Hans Urs von Balthasar utalt rájuk a *Mysterium Paschale. Mysterium Salutis* 3. 2. (Einsiedeln, 1969, 179 l.) című munkájában. Filozófiai gondolatrendszerét ez idáig csak egyetlen cikk, s egy általunk írt elemzés mutatja be: *Gondos-Grünhut, László 1903–1962*. (Dictionnaire des Philosophes I. Paris, 1984, 1060–1061. l.) – 5. *Metafizikai világnézet és Buddha megváltástana és a misztika*. Mindkettő magyarul jelent meg. Baján, 1935-ben. – 6. Ezen korszak egyetlen publikációja itt elmondott felszólalása: *Experiences on wich metaphysics as a science is based. Proceedings of the Tenth International Congress of Philosophy. (Amsterdam, August 11–18, 1948.)* I. Amsterdam, 1949, 99. l. – 7. *Idealismus und Materialismus als Stellungnahmen zum höchsten Wert*. – 8. Ami ennek a gondolatnak tudományfilozófiai előzményeit illeti, vö. a *Gestalttheoria*ra vonatkozó kritikai megjegyzést. (2.) – 9. *Die Kontemplation. Erklärungen über dem Gottesglauben und die Religion* II. 7.

GONDOS-GRÜNHUT LÁSZLÓ

Fohász

Uram! Köszönöm, hogy megengeded, hogy létezésedről megbizonyosodjam, és léted tudata kiemelt életem reménytelenségéből. Köszönöm, hogy lelkem mélyén megmutatkoztál jóságodban, és megtaláltam Benned életem értelmét és egyetlen igaz boldogságát. Légy velem, Istenem; ne engedd, hogy elfeledjem a csodát, melyet érettem tettél; add, hogy mindig a Te szeretett fiadnak, örök életedre kiválasztottnak érezzem magam. Taníts meg hinni, hogy mindig valóság légy számomra, hogy léted és jelenléted tudata minden gondolatomat, érzésemet, vágyamat áthassa, hogy mindig abban a bizonyosságban éljek, hogy Te vagy és jelen vagy. Taníts meg rendületlenül hinni, hogy van egy legfőbb üdvösség, és én ezt el fogom nyerni, hogy a semmi sötét, félelmes folyójának van egy túlsó partja, melyet el fogok érni, nem fogok a hullámokban elmerülni. Taníts meg remélni, hogy egész életemet egy végtelen Jóra való örömteljes várakozásban töltssem, hogy úgy éljek, úgy fogadjam az élet kellemes vagy kellemetlen eseményeit, mint akire ezeken túl, ezektől függetlenül valami nagy-nagy jó vár. Taníts meg szeretni; engedd, hogy érezzelek, mint legfőbb Jót, egész szívemmel vágyódom Utánad, mint egyetlen, igaz kielégülésem után, és a világot is azért szeressem, azért érezzem szépnek, mert a Te képedet látom felcsillanni benne; add, hogy minden emberben, a kedvesekben és a visszatásítottakban egyaránt, meglásam a szegény, magányos lelkét és érezzem minden lélek egyetlenségét, pótolhatatlanságát, érezzem azt, hogy egyiknek sem szabad elvesznie, mert minden egyes lélek fontosabb az egész világnál.